

De Yābisa a Eivissa: una petita ciutat medieval

Antoni Ferrer Abárzuza

Una ciutat petita i bona

Les descripcions, sempre breus, que fan diferents geògrafs i viatgers àrabs entre el segle XI i el XIII dC (segles III al VI de l'Hègira) reflecteixen que l'illa que ells anomenaven Yābisa (Eivissa, en àrab) tenia una ciutat (*madīna*) petita. Una multiplicitat d'indicis permet conèixer que aquell reduït nucli urbà inicial va créixer en extensió i habitants entre la incorporació de les Pitiüses a l'emirat de Còrdova al començament del segle X (902 és la data exacta, equivalent al 290 de l'Hègira) i la conquesta catalana de 1235 (633 de l'Hègira).

El més antic d'aquells viatgers, Ibn Ḥawqal, que arribà a Al-Andalus procedent d'Orient el 948, va esmentar l'illa però no en va dir res de la seua ciutat. En canvi, *Al-Idrīsī*, geògraf de la primera meitat del segle XII, va afirmar que la ciutat, tot i que era petita, comptava amb totes es excel·lències de la civilització. Amb aquest comentari volia dir que la *madīnat Yābisa* gaudia de vida urbana, és a dir, que hi havia almenys una mesquita, mercat, banys i fortificacions que la defensaven. Al-Himyarī, ja en el segle XIII, va escriure, repetint en part l'anterior autor, que era una ciutat petita i bona.

Entre les fonts llatines sobre aquella ciutat andalusina destaca el *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum illustribus* o llibre sobre la guerra de Mallorca (*De bello Maioricano*), redactat a Pisa cap a 1120 en forma de poema èpic sobre la Croada pisanocatalana de 1114 i 1115. Sobre *madīnat Yābisa* l'obra afirma que la inaccessible fortificació estava envoltada per tres murades dotades de dotze torres i que tenia fossats excavats a la muntanya. La font numera els recintes de la ciutat: “la primera ciutat”, “la segona” i “la fortalesa”. Més avall caldrà tornar a utilitzar la informació d'aquesta font excepcional, però abans s'ha d'esmentar el *Llibre dels Fets*, dictat pel mateix rei Jaume I tal vegada cap a 1270 per deixar constància de les vicissituds del seu llarg regnat (1213-1276). El rei assegura que la ciutat tenia tres murades, una sobre l'altra. Al començament del segle XIV un frare dominic, Pere Marsili, va fer una versió llatina d'aquesta font escrita inicialment en català, enriquint-la molt amb els seus propis comentaris. En ella es qualifica el castell

d'Eivissa de bellíssim i diu que incloïa la vila dins dels seus murs, tenia un raval a la vora i el seu port estava voltat de vinyes.

Dins de la petitesa de les magnituds insulars, les fonts deixen clar que des del segle X, quan la ciutat no hi és esmentada, fins a l'al·lusió als seus tres recintes el 1114 i a tres murades el 1235, es pot constatar una seqüència de creixement urbà i d'augment progressiu de la importància de *madīnat Yābisa*. Es considera que, amb tots els factors possibles a favor, les illes de Yābisa i Faramantira en època andalusina podien haver assolit una població màxima d'unes tres mil persones. Només una part reduïda d'aquest màxim poblacional hauria residit a la *madīna* i, per tant, hem de veure-la com un nucli urbà habitat per uns centenars de persones, unes quatre-centes o cinc-centes a tot estirar.

Nova gent. La colonització andalusina

Tornant ara al començament del segle X, no està clar què trobaren els conqueridors i colonitzadors andalusins quan, encapçalats per 'Iṣam al-Jawlānī, arribaren a les Pitiüses i Balears, arxipèlags que ells designaven conjuntament amb el nom d'Illes Orientals d'al-Andalus. Sabem que a Mallorca (Mayūrqa en àrab) trobaren una certa resistència per part de la població local, però a Yābisa y Faramantira les fonts arqueològiques i escrites indiquen una alta probabilitat de despoblament des de mitjan segle VIII.

Així doncs, no sabem amb exactitud què en devia quedar de la ciutat que havien habitat els bizantins, abans que ells els romans, prèviament els púnics i que havia set fundada pels fenicis aleshores feia més de mil cinc-cents anys. El que fos que en romangués, va ser suficient per fer que els nous pobladors andalusins considerassin més indicat ocupar aquelles restes que no bastir una ciutat nova a un altre indret de l'illa.

Aquell contingent de nous pobladors de Yābisa i Faramantira estava plenament assentat a les illes cap a la meitat del segle X. A l'hora d'instal·lar-s'hi disposaven de coneixements previs de les característiques de les terres insulars, del clima, dels llocs on hi havia aigua, de les extensions i distàncies, etc. Els havien estat proporcionats primer pels navegants i després pels pioners que són l'avançada de tota colonització sobre terres deshabitades o feblement habitades.

La nova gent era tota, o molt majoritàriament, de religió musulmana, originària de la península Ibèrica i també del Magreb. S'organitzava en grups familiars extensos que rebien noms específics que sovint començaven per *banī*, variant andalusina de l'àrab clàssic *banū*, amb el significat de “descendents de”, perquè es consideraven les nissagues d'avantpassats remots, ja fossin reals o mífics. Es tractava, per tant, de grups clànics o segments de tribu que solien comptar amb comunitats afins conegudes pel mateix nom però situades a indrets molt allunyats geogràficament. Per aquesta raó es troben actualment topònims començats per Beni (o Bini) que són d'origen àrab o amazic (berber) i es repeteixen a diferents llocs de les Illes Balears, la península Ibèrica i fins i tot el Magreb. De molts d'aquells grups que habitaren Yābisa i, en menor mesura, Faramantira, se'n pot conèixer l'origen amazic o àrab, sirià, iemení, etc. La seua llengua era majoritàriament l'àrab, però la llengua amazic era també usada, segons demostren certs topònims i trets lingüístics conservats. Molts dels noms d'aquells grups s'han mantengut fins avui com a denominacions de vendes i llocs a la pagesia d'Eivissa: Benimussa, Benirràs, Benisait, Atzaró, Morna, Safragell, Labritja, etc.

Aquells grups clànics, dugueren a terme l'activitat agrícola i ramadera a partir dels seus coneixements i preferències previs, aplicant les tècniques de plantació, irrigació i recollida d'aigua de pluja que coneixien, fent servir les llavors, plançons d'arbres i criant els animals que havien portat en els seus viatges fundacionals cap a les Illes Orientals d'al-Andalus. Arran de tot això es trasplantà a Eivissa un tipus de pràctica agrícola concret, molt centrat en la irrigació, en la reproducció de bestiar i, només secundàriament, en l'agricultura de secà tant cerealística com arbòria.

S'assentaren a l'illa prop de llocs on hi havia surgències naturals d'aigua o bé en varen fer aflorar mitjançant diferents tècniques: pous, *qanāt* (-s), és a dir sagnies o mines d'aigua, i sènies (*saniyya* -s). Al voltant d'aquells llocs amb aigua construïren els horts i els camps i les cases. El territori de cada un d'aquells grups s'anomenava alqueria (*al-qari'a*), de les quals n'hi havia un centenar repartides entre les quatre circumscripcions (*ajza'*) de l'illa: Algarb, Banuzamid, Portumany i Xarq. Les alqueries tenien límits difusos, les separaven espais compartits d'explotació extensiva ocasional com a pastura o d'obtenció de productes del bosc. També hi havia els rafals (*rahal*) que eren més petits i escassos, una

vintena en toda la isla. Al voltant de *madīnat Yābisa*, el pla de Vila (al-Ḥawz) també quedà dividit entre diferents alqueries (Benissomada, Alcudeia, Benipater...).

Pel que fa a la forma que prenia l'Estat andalusí en cada moment, quan es va produir la colonització de les Illes Orientals quedaren lligades a l'emirat Omeia de Còrdova (902-929), després convertit en califat (929-1015), més tard a la taifa de Dénia (1015-1076), a la taifa de les Illes Orientals (1076-1115), l'emirat almoràvit (1115-1187) i al califat almohade (1187-1235). Aquests poders estatals, considerats més o menys legítims per la població, tenien representants a les Illes, principalment a *madīnat Mayūrqa*, però també a Yābisa i concretament a la seua *madīna*. Sabem que en el moment de l'esmentada croada pisanocatalana del 1114, hi havia un alcaid (*qa'īd*) o cap de la defensa de la ciutat anomenat Abū-l-Munḍir; quan la conquesta de 1235, la màxima autoritat a Yābisa era l'almoixerif (de l'àrab *al-mušrif*, supervisor, recaptador d'impostos), però també està documentat el topònim hort de l'Alcaid, i per tant hi havia encara un *qa'īd* com a cap militar, mentre que l'almoixerif era més aviat un representant civil del poder. Guillem de Montgrí, el promotor de la conquesta de 1235, menciona en el seu testament unes selles de muntar a cavall que provenien de Yābisa, devien haver estat part de les pertinences d'algun d'aquests personatges rellevants de l'illa.

Atacs dels cristians

Durant tot el període andalusí, *madīnat Yābisa* va patir almenys tres atacs importants. El primer i més desconegut per falta de dades, va ser el 1108 o ja el 1109. El perpetraren els normands del rei Sigurd Magnusson quan la seua flota anava cap a Jerusalem, atret per la notícia que aquella ciutat havia estat conquerida el 1099 durant el que ara anomenam la Primera Croada. La saga o crònica d'aquella expedició només diu que atacà *Forminterra* (*Faramantira* / Formentera) i, immediatament després *Ivitza* (Yābisa). Molt poc més tard es produí l'atac ja comentat de 1114, quan un estol format per vaixells i tropes toscans, especialment pisans, i als quals s'uniren catalans del comte de Barcelona Ramon Berenguer III, atacà consecutivament Menorca, Formentera, Eivissa i Mallorca.

La descripció èpica d'aquell atac pisà és el ja esmentat *Liber Maiorichinus*, obra que justifica l'agressió en la voluntat d'alliberar els molts captius que, segons diu, els vaixells

de les Illes Orientals prenen durant els seus sovintejats atacs contra les costes cristianes. L'anàlisi històrica, però, indica que l'atac tingué més a veure amb la rivalitat existent entre Pisa i Gènova en aquella època. Concretament buscava contrarestar la influència genovesa a les Illes Orientals d'Al-Andalus, ja que la república lígur hauria aconseguit signar un tractat comercial amb el seu emir, fet que perjudicava els mercaders de Pisa.

L'esdeveniment bèl·lic es pot resumir d'aquesta manera: el mes de març, els pisans, que havien passat l'hivern a Catalunya on se'ls ajuntaren els catalans, llançaren una primera expedició prospectiva que va ferir en el port de *madīnat Yābisa* i en el raval de sa Capelleta, on feren captius i saquejaren naus i cases; després, l'avançada es va dirigir a Faramantira (Formentera), on desembarcaren amb el mateix resultat de destrucció i saqueig; immediatament tornaren a Yābisa i hi començaren a hostilitzar la guarnició de la ciutat; a mitjan abril arribà la resta de la flota, les tropes plantaren el setge a tota la ciutat i, una vegada superades les primeres defenses i estret el setge entorn de l'alcaçaba, el representant de l'emir va retre la ciutat el dia de Sant Llorenç (10 d'agost). El poema afirma que els croats la saquejaren, i també els camps, i enderrocaren les seues murades abans d'embarcar el botí a les naus i salpar rumb a Mayūrqa. Passat l'atac, la població de l'illa va anar recuperant-se del sotrac, incorporada ja a l'emirat almoràvit, i tot allò que havia estat destruït es va reconstruir.

La comunitat de los creyentes

La població que s'instal·là a Yābisa i Faramantira a partir del començament del segle X, com s'ha dit, s'organitzava en clans o segments de tribu, es regia sobretot per l'Alcorà i la sunna (*ṣunnāh*) o costum, que són les fonts del Dret Islàmic (*fiqh*), del qual es derivaven les normes de vida i comportament (*ṣarī'a*). Aquest dret era aplicat pel consell d'ancians (*ṣujūj*, en singular *ṣaij*) de les alqueries i de la ciutat. Tota pretensió dels governants, especialment si era elevar la pressió fiscal, que no s'ajustàs a aquests dret i costum era combatuda des del pla religiós pels alfaquins (*fuqahā'*, plural d'*al-faqīh*) i els ulemes (*ulamā'*, plural d'*ālim*), experts en dret.

El sistema estatal andalusí era tributari, és a dir que la població havia de pagar els impostos gràcies als quals se sustentava l'aparat públic. Aquests impostos venien definits i

taxats a l'Alcorà, de manera que aquests els únics considerats legals i tota altra exacció s'interpretava com una confiscació pecaminosa. Ben probablement, els habitants de les alqueries tenien la capacitat de negociar, amb l'ajut o encapçalats pels doctors en Dret islàmic, el muntant dels seus impostos amb els representants insulars de l'estat andalusí de cada moment.

Es coneixen els noms i els fets de quatre savis naturals de Yābisa: Abū 'Utmān al-Jazzār al-Yābisī, fou un metge que el 951 s'havia traslladat a Còrdova per estudiar i traduir a l'àrab l'obra botànica del grec Dioscòrides (s. I dC); Abū al-'Abbās Aḥmad ibn al-Ujayfī al-'Abdarī (s. XI dC) que va estar a Qayrawān (Kairouan, Tunis); el més conegut de tots, Idrīs ibn al-Yamān al-Šabīnī al-Yābisī (mort després de 1048), poeta que viatjà per diferents llocs d'al-Àndalus, i finalment Abū Muḥammad 'Abd Allāh ibn Ḥusayn ibn 'Ashīr al-Yābisī (mort el 1228), que va ser poeta però no en coneixem l'obra. A aquests savis se n'ha de sumar un cinquè conegut únicament per una inscripció datada el segle X i trobada a Formentera, en la qual es llegeix: *Ibn al-Faqīh*, “el fill de l'alfaquí”.

El creixement de la *madīna*

La *madīna* es va anar formant sobretot gràcies a l'excedent demogràfic de les alqueries, les quals tenien una limitada capacitat de producció d'aliments atès que els seus horts difícilment podien ser ampliat. Per tant, la ciutat era subsidiària del camp i els seus habitants eren majoritàriament pagesos que cultivaven els horts i camps del voltant. Eren terres sobre les quals la *madīna* havia aconseguit el dret d'explotar-les bé perquè els seus habitants havien col·laborat a posar-les en conreu d'aquell sòl, bé per via de pacte amb les alqueries veïnes. La *madīna* va crear així un territori, anomenat genèricament *al-Ḥawz* (d'aquí el castellà *alfoz*), que explotava i administrava amb independència total o parcial de les alqueries del voltant.

A la ciutat també hi residien famílies dels personatges amb càrrecs dependents dels poders polítics i militars de cada moment com l'almoixerif i l'alcaid ja comentats. Aquestes famílies eren les úniques amb capacitat per dedicar-se, tot i que limitadament, al cors de què tant es planyen les fonts cristianes. També elles podien organitzar l'explotació delegada de les salines, que generalment eren de propietat estatal. Amb el benentès que

l'extracció de la sal havia de comptar amb l'indispensable concurs de la gent de les alqueries, ja que era una feina que requeria molts de braços per executar-la.

Mentre va tenir vigència el califat de Còrdova, les Illes Orientals d'Al-Andalus eren un territori més que perifèric, remot. Arran de la *fitna* la sobirania fins aleshores única del califat es fragmentà en els anomenats regnes de taifes (*mulūk al-Ṭawā'if*, literalment, sobirania o poder de les parts). Una de les corts en què es dividí es va instal·lar a *madīnat Dāniyya* (Dénia) i aviat incorporà les Illes Orientals a l'anomenat *imārāt al-Dāniyya* o taifa de Dénia. Aquesta taifa va ser governada pel famós Mujahid (Muğāhid Ibn Abd-Allah al-Amirī al Muwaffaq, 1110-1045), el terrible rei *Muggetus* o *Musetus* de les fonts llatines, el qual comptà amb una flota suficient com per intentar, com va fer tot i que sense èxit, la conquesta de Sardenya.

La novetat de la presència propera d'un aparat estatal tengué conseqüències per a la població insular. Una d'elles es desprèn de la constatació d'una major circulació monetària i és que l'exigència fiscal es va fer més estricta. També es data en aquesta època la construcció d'un raval a l'actual barri de sa Capelleta, el qual amb prou forces va estar en ús cent anys, perquè va ser abandonat arran de l'atac pisanocatalà de 1114 que s'ha descrit abans. La causa que va moure una quantitat no menyspreable de població a instal·lar-se en aquest raval no és ben coneguda. S'ha relacionat amb desplaçaments de població promoguts pel govern de la taifa i també amb l'emigració cap a la *madīna* de pagesos de Yābisa empobrits per la creixent pressió fiscal abans esmentada.

Morfologia de la *madīna*

D'aquesta manera, des de la petita ciutat inicial del segle X, el nucli urbà va créixer en extensió i habitants. Gràcies a la informació de ja mencionat *Liber Maiorichinus*, que com s'ha dit és la font que la descriu més detalladament, gràcies també a les dades que contenen altres documents, a les evidències procedents de les diferents intervencions arqueològiques dutes a terme els darrers anys i a l'encara vigent estudi d'Antoni Costa Ramon (1962), sabem que *madīnat Yābisa* constava d'un recinte superior, l'alcàsser (de l'àrab *al-qasr*) o alcassaba (*al-qaṣbah*), és a dir, el Castell; d'una ciutadella, la Almudaina (*al-mudayna*), adossada al primer, i de dos recintes urbans rodats de murada com ho

estaven tots els al·ludits. Als seus peus hi havia dos ravals: el més proper va ser dotat de murades i incorporat a la vila ja en època cristiana, mentre que l'altre era el ja esmentat de sa Capelleta.

Al costat de llevant de l'esmentada alcassaba o Castell es construí la mesquita major, tot indica que en el segle XII, en temps dels almohades, els quals eren molt estrictes en qüestió d'observança de la fe. Després de la conquesta catalana de 1235, la mesquita va ser convertida en església, com solia fer-se llavors a les poblacions conquerides. Dedicada a de Santa Maria de les Neus, avui és la catedral gòtica i barroca. Vora el Castell hi havia l'Almudaina o ciutadella. D'ella i del castell partien dues murades, una a llevant i l'altra a ponent, que baixaven seguint el pendent del puig de Vila i tancaven un recinte urbà superior, i un segon, més avall, que donava sobre el raval. Segons el *Liber Maiorichinus*, una altra murada davallava del mur de la ciutat fins a la mar, de manera que tancava els barris actuals de la Marina i sa Penya i el puig —avui baluard— de Santa Llúcia. Aquest espai podia contenir una drassana, ja que se'n documenta una en època cristiana, el 1274, que podia ser hereva de l'andalusí; comptava amb un cementeri, detectat arqueològicament no fa gaire, mentre que la resta d'aquell extens solar tenia la funció d'albacar, és a dir un espai tancat, protegit per la mar, la ciutat i pel dit mur que des d'ella arribava a l'aigua del port, destinat a protegir la gent del camp i a tancar-hi el bestiar en cas d'atac enemic.

Es coneixen diverses zones de cementiri (*maqbarat*): la més important al pla, prop del punt d'origen de les actuals avingudes d'Ignasi Wallis i d'Espanya, en la qual s'han excavat uns 140 enterraments; una altra as Soto, prop de la mar, a l'indret de sa Berenada, i una tercera al puig des Molins, a la part més baixa de la seua falda. També s'han trobat alguns enterraments al carrer Major, dins de la *madīna*, els quals poden ser un indicatiu de com va ser el procés de creixement de la ciutat, ja que les tombes se solien fer fora del nucli urbà.

Aquesta morfologia urbana esglaonada dels diferents elements que formaven la *madīna* és repeteix de manera generalitzada a les ciutats andalusines. Per mitjà d'encerclar cada un dels barris amb murades se'n facilitava la defensa contra els atacs externs i també la repressió de les eventuais revoltes internes. A més, era una solució que s'adaptava a

l'orografia del puig de Vila i a les preexistències que poguessin haver trobat els andalusins a la seua arribada.

En resum, el reducte més fortificat (el Castell, alcàsser o alcassaba), al qual els conqueridors catalans anomenaren castell, se situa a la cota superior i sempre formant part del perímetre exterior de murades. Això diferencia aquestes ciutats de les fortificacions basades en recintes concèntrics, amb el centre ocupat per la part més reduïda i forta. En general, el Castell era la residència dels representants de l'estat vigent en cada moment. Ja s'ha vist que una figura important era el recaptador d'impostos o almoixerif, una autoritat civil, i l'alcaid, que era cap militar. Com s'ha dit, al seu costat però a cota més baixa i fora del seu recinte de murades, hi havia la mesquita major, la més important del nucli urbà, ja que n'hi podia haver d'altres menors, com sembla indicar la documentació posterior a la conquesta de 1235.

A tocar del Castell per ponent hi havia l'Almudaina com l'anomenen també els documents de després de la conquesta. Aquest recinte solia destinar-se a acollir la tropa destinada a la ciutat i també podia contenir cases de notables o magatzems d'armes i d'objectes preuats. El seu mur sud donava a l'exterior de la fortalesa i el mur nord limitava amb la resta de la ciutat. Les cases de la gent de la ciutat s'estenien, com s'acaba de dir, més avall dels murs del Castell i de l'Almudaina. S'agrupaven en els dos recintes emmuradats ja esmentats els quals, també després de la conquesta, foren anomenats la vila superior i la vila mitjana.

Tot indica que la ciutat va anar creixent a partir d'un primer i reduït nucli inicial format pel Castell, l'Almudaina i la vila superior. En aquell moment, la vila mitjana hauria estat un raval extramurs que s'hauria fortificat durant el segle XI quan l'illa pertanyia a la taifa de Dénia. Aquest creixement per acumulació de cases a les entrades és freqüent a les ciutats andalusines.

La ciutat i el camp

Els habitants de *madīnat Yābisa* s'alimentaven del que produïen a l'horta que la voltava, també del que aportaven els camperols de les alqueries al mercat urbà i del que aquells

mateixos pagesos hi havien de dur en qualitat d'impostos. El cinturó irrigat que voltava de la ciutat es va anomenar temps després, com avui, ses Feixes. Es tracta d'un territori situat al nord del port, creuat per diversos torrents que al llarg dels segles han anat dipositant sediments arrossegats des dels terrenys més elevats de l'interior de l'illa. D'aquesta manera s'hi havia format una zona d'al·luvió que tenia la seua pròpia dinàmica. Així, vora mar existia una marjal que rebia tant l'aigua dolça dels torrents com la salada de la mar; més endins hi havia el prat que s'anava consolidant progressivament com a terra ferma i, darrere, terres ja totalment dessecades a les quals, per poder-les regar, s'hi havien excavat pous dotats de sénies. La franja pròpiament de prat va ser bonificada mitjançant canals, séquies i fibres. Per irrigar-la, el desguàs dels torrents a la mar va ser manipulant mitjançant comportes que permetien regular el nivell de l'aigua present al marjal, de manera que es feia possible tant la irrigació i l'evacuació de l'excés d'aigua com s'impedia l'entrada d'aigua de la mar.

Els escrits dels geògrafs àrabs asseguren que Yābisa produïa bona fusta i, entre els fruits, destacava raïm per fer-ne panses, ametlles i figues; pel que feia al bestiar, les cabres es donaven millor que les ovelles. Efectivament, fins ara la recerca arqueològica ha permès recuperar llavors de raïm, de xíndria i de figa.

La conquesta catalana de 1235

Al carrer de Sant Ciríac es troba la capella dedicada a aquest sant. La tradició assegura que aquest va ser l'indret pel qual la host va penetrar dins *madīnat Yābisa* el 8 d'agost de 1235. Certament, un plànol de la vila aixecat per l'enginyer que va projectar la primera fase de les murades renaixentistes, Giovan Battista Calvi, fa constar prop del lloc de la capella la llegenda "la terra fo presa da christiani". Informacions posteriors situen en aquella part del recinte de murades el topònim Babaluet, que pot ser una deformació de *Bab al-Ḥawz* i que indicaria l'existència d'una porta de la fortificació en aquell indret. La llegenda de la conquesta la recull un text del segle XVII i un topònim que s'hi pot relacionar, el Camp de la Traïció, es documenta encara més aviat, el segle XV. Aquesta llegenda conté tots els elements d'aquest tipus de narracions, freqüents a moltes ciutats i fortaleses d'Al-Àndalus conquerides pels cristians: el gelós germà del concupiscent xeic el

traeix obrint una poterna als cristians —la porta de la traïció—, per la qual poden conquerir la ciutat.

La investigació històrica, però, proporciona informacions molt diferents sobre la conquesta. Els documents es refereixen a un setge que es va allargar almenys vuitanta dies. Aquesta duració és congruent amb la del setge de 1114, que s'allargà de mitjan abril fins al 10 d'agost d'aquell any. Es una durada que contrasta amb la breu narració de la conquesta que va fer Jaume I al seu *Llibre dels feits*. En la qual dona a entendre que va ser una empresa gens dificultosa, sens dubte perquè ell no hi era present i no li interessava donar gaire relleu a les gestes dels seus nobles.

La conquesta de 1235 va posar fi de manera cruenta a la població que enllaçava genealògicament amb la que havia arribat a les Pitiüses aleshores feia més de tres-cents anys. Els supervivents al setge i l'atac cristià varen ser reduïts a captivitat i l'illa va ser dividida en quatre parts basades en les quatre circumscripcions que havien existit fins aleshores. Les alqueries i rafals existents a cada una de les quatre circumscripcions es varen inventariar al *Memoriale divisionis*, una mena de llibre del repartiment, i després s'adjudicaren a cada un dels tres nobles conqueridors. La *madīna* va ser igualment dividida, aquest cop en tres parts iguals però discontinues, procedint a adjudicar casa per casa a cada noble. Al cap damunt de la vila però més avall del castell, es va fundar l'església de Santa Maria. A partir d'aquell moment va començar una altra època i, a poc a poc, dificultosament, va anar arribant a Eivissa i Formentera, gent procedent sobretot de Catalunya que aprofità la ciutat i els camps que fins llavors havien estat dels andalusins de Yābisa i Faramantira.

La vila cristiana

El 1228 començava la sisena Croada, l'any següent Jaume I s'embarcà cap a la conquesta de Mayūrqa (Mallorca), un any després de la conquesta de Yābisa, Ferran III de Castella i Lleó va conquerir l'antiga ciutat califal de Còrdova. Per aquells mateixos anys, al nord, a les vores del mar Bàltic, els cavallers teutons conquerien terres als pagans eslaus. A Irlanda i Gal·les es consolidaven les conquestes normandes del segle anterior. La cristiandat llatina s'expandia arreu.

Les conquestes acreixien els reialmes, proporcionaven noves terres als nobles i permetien acumular botí a les tropes que hi participaven. La d'Eivissa i Formentera va engrandir el reialme de Jaume I i els senyorius particulars de Guillem de Montgrí, arquebisbe electe de Tarragona i sagristà de Girona, del comte Nuno Sanç de Rosselló i de Pere, infant de Portugal i aleshores senyor de Mallorca. També va posar a l'abast un botí en forma d'objectes, roba, joies, monedes i captius que acontentà les tropes participants.

Ara bé, per consolidar allò que s'havia conquerit era necessari atreure-hi gent a viure i conrear la terra. Només així els nous feus podien esdevenir productius i això era un objectiu més difícil que la conquesta mateixa. La colonització o repoblació d'Eivissa va ser lenta i encara més la de Formentera: fins a la dècada de 1260 no es va poder considerar sòlida i fins a cert punt irreversible. A partir de llavors els documents demostren l'existència d'una pagesia suficient i d'un grup social urbà que dirigia la vida municipal. Només aleshores, amb prou gent habitant l'illa i la vila, s'escometeren obres de reparació serioses a les murades.

Els senyors feudals d'Eivissa i Formentera anaren canviant per mort dels promotors de la conquesta. Així, la part de Pere de Portugal passà a l'infant Jaume, rei de Mallorca a partir de la mort de son pare, Jaume I, el 1276. La part de Nuno Sanç va ser comprada per Guillem de Montgrí i, a la mort d'aquest, una part del seu senyoriu passà a l'arquebisbat de Tarragona i l'altra a l'ardiaconat de Sant Fructuós també de Tarragona.

Entre la darrer part del segle XIII i el començament del segle XIV es va viure una època de bonança. Es va aixecar l'església parroquial de Santa Maria, en estil gòtic, però la crisi immediata va fer que quedàs inacabada. La Pesta de 1348 va afectar l'illa d'Eivissa i la recuperació va ser lenta. Formentera es despoblà. El 1359 el rei Pedro el Cruel de Castella, en guerra amb el rei d'Aragó Pere el Cerimoniós, va desembarcar i va plantar setge a la vila. Les seues murades varen quedar molt malmeses.

Les intervencions arqueològiques mostren com al llarg del segle XV la fortificació es va anar adaptant a les noves armes impulsades per la pólvora. El 1453 Constantinoble va caure en mans dels turcs i això va inaugurar una època de guerra oberta a la Mediterrània. Especialment a la darrer part d'aquell segle i durant la primera meitat del

següent es massissaren torres per fer-les resistents als trets de bombarda, s'afegiren torres redones i, finalment es construïren bastions elementals. Eran els precedents de la gran fortalesa de baluards que avui, entre altres béns culturals i naturals, és Patrimoni de la Humanitat.

La vila medieval avui

L'antiga *madīnat Yābisa* es troba englobada en el que avui es coneix com Dalt Vila. És el barri que defineixen perfectament les murades renaixentistes i que, juntament amb la Marina, sa Penya formen el nucli antic de la ciutat. Només a la darrereria del segle XIX es començaren a aixecar els edificis del primer eixample de la ciutat, al voltant del que avui és el passeig de Vara de Rey o de s'Alamera.

Les impressionants murades i baluards de pedra viva aixecades amb gran esforç durant la segona meitat del segle XVI varen deixar obsoletes les velles torres i llenços de mur medievals. Decaigut el ús defensiu, varen ser incorporades a les cases particulars, es demoliren o s'hi obriren finestres i balcons. Tot i així, encara en poden contemplar-se testimonis importants a diferents indrets de Dalt Vila. Aquestes restes, convenientment museïtzades, permeten fer-nos una idea molt propera de com era la vila medieval. A la ronda de Calvi, que era el front de ponent de la vila superior es pot veure l'interior de dos torres. Al carrer de Sant Josep hi ha un llarg tram del mur medieval i, al proper l'espai museïtzat del carrer de la Santa Faç, és visible el seu fossat; es tracta de bona part de la murada nord de la vila mitjana. Al Centre d'interpretació de Madina Yabisa es ben visible una torre del recinte superior. Es conserva una de les portes, anomenada sa Portella, a través de la qual s'accedia a la vila superior des de l'exterior.

Igualment pertany al llegat medieval la xarxa de carrers i carrerons. Sempre tendeixen a fugir del traçat rectilini. Els desnivells de la ciutat els obliga sovint a convertir-se en rampes o fins i tot escales. I són tants que permeten multitud de combinacions per pujar a la part alta de la ciutat on hi ha el Castell, l'antiga Universitat i la vella Cúria, la capella del Salvador, la casa o palau del bisbe, la catedral i la seua plaça...